

ADALÉK A MAGYARORSZÁGI XIV—XV. SZÁZADI KÖNYVMÁSOLÓK ÉS BETŰFESTŐK TÖRTÉNETÉHEZ.

Közli: Csontos János.

Bibliographiai kutatásaim közt újabban a külföldi régiebb szaklapokat tettem tanulmány tárgyává, melyek az általános és magyarországi bibliographiához jelentékeny adalékokat szolgáltatnak. Így átvizsgáltam a »Serapeum«*) című német folyóiratot is, melyet a Nemzeti Múzeum könyvtára, bibliographiai segédkönyvtárának kiegészítésére, a múlt esztendőben szerzett meg.

E folyóirat 1850—1851-iki folyamaiban figyelmemet két nagybecsű cikk ragadta meg, melyeket Dr. Vogel E. a középkori könyvmásolókról és miniatorokról bocsátott közre. A cikkíró a kérdést kitűnő bibliographiai szakismerettel tárgyalja, s két önálló közleményben a XVI. század végeig mintegy 583 könyvmásolót és miniatort sorol fel. E kimutatásában a felsoroltak nevei, állása, és az általok másolt vagy festett codexek címei részletesen vannak feltüntetve. A dolog természetében fekszik, hogy az ily kimutatás nem lehet teljes, de el kell ismernünk, hogy az összeállított névsor oly tekintélyes, hogy az írás középkori történetéhez lényeges adalékokat nyújt.

Feszült figyelemmel fogtam a cikk olvasásához, s a betűrendes névsoron mohó tudvágygal mentem végig Tü-

*) E folyóirat Dr. Neumann József kitűnő szerkesztésében 1840—1870-ig Lipcsében 31 évfolyamban jelent meg, s az általános irodalomtörténet, a bibliographia, paleographia és a könyvtártanhoz kiváló becsű közléseket foglal magában

relmetlenül vártam, vajon van-e az 583 másoló és könyvfestő között magyar ember? míg végre a cikk figyelmes átolvasása után azon szomorú meggyőződésre jöttem, hogy nincsen. A közlemény mindenféle nemzetbeli másolót vagy könyvfestőt említ, de magyarországit egyetlen egyet sem. Felsorolja ugyan Fülöpöt a madocsai apátot, ki Mátyás király könyvfestője volt, de ezt mint olaszországi művészt szorosán véve magyarországinak el nem fogadhatjuk.

Lehangolva tettem le a könyvet kezemből, mert kellemetlenül érintett, hogy a nagybecsű cikk tudós írója a magyarországi másolókat és könyvfestőket egészen ignorálja; de azon elhatározással: hogy a középkori codexek tanulmányozásában ezen túl a magyarországi könyvmásolókat és miniaturokat különös figyelemmel fogom kísélni.

Ezen elhatározásom gyümölcse a jelen közlemény, melyben, kutatásaim eddigi eredménye gyanánt, a XIV—XV-ik századból 28 magyarországi könyvmásolót és miniatort van szerencsém bemutatni.

A felsorolandóknak egy részét említi Toldy, de nem mindeniknél mondja, hogy ki mit másolt; a másik része régi magyarországi könyvtárak catalogusaiból, tudományos folyóiratainkból és egyéb kútfőmunkáinkból került ki, hol ekkorig szétosztán, vajmi kevesek által felhasználva, ismeretlenül lappangott; a harmadik rész egészen ismeretlen, közvetlen kutatásaim eredménye, s a hazai közönség e lapok hasábjain találkozik velök legelőször. Mindyájan, kevés kivétellel az egyházi rendhez tartoztak, s nagyobbára egyházi tartalmú könyveket írtak, de nem hiányoznak köztök világiak sem. Mindezen körülményeket az egyes másolóknál lehetőleg igyekeztem figyelembe venni. Közleményem egyébiránt csak adalék s nem kimerítő dolgozat óhajt lenni, befejezettségre tehát igényt nem tart. Kutatásaimat e téren továbbra is folytatni szándékozom, s erősen hiszem, hogy a jelen névsor időről időre tetemesen gyarapodni fog.

Megjegyzem még, hogy a névsorba csak azon magyarországi másolókat vettem fel, kik a XIV—XV. században kiválóan a könyvirással és betűfestéssel foglalkoztak; az oklevél-scriptorokra nem terjeszkedem. S ha figyelembe vesszük azon műtörténeti álláspontot, melyre a codex-írás és ékesítés a középkorban

emelkedett, indokolva lesz a törekvés, hogy közelebbről megismerkedjünk azon írástudó hazánkfiaival, kik a hazai culturának a középkorban e téren nem csekély szolgálatokat tettek.

Neveiket ezennel időszerinti sorozatban a következő kimutatásban adjuk:

I.

Magyarországi János.

Neki köszönjük a »Hugonis de Argentina Compendium theologiae veritatis« című, XIV. századi ívrétű hártycodex másolását, melyet Aschpachban 1348-ban Ulrich apát által díjaztatva írt le. A codex jelenleg a müncheni kir. állami könyvtár tulajdona s colophonján a következő jegyzetet találjuk: »Scripsit in Aschpach Joannes de Hungaria ab abbate Ulrico appetiatus 1348.«

Magyarországi Jánosról legelőször a »Catalogus Codicum Latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis« (Monachii 1871« 67 l.) tesz említést. Innét átveszi Wattenbach, ki őt, »Das Schriftwesen im Mittelalter« című munkájában, (Lipese 1875. II. kiadás 402 l.) pénzért dolgozó könyvmásolók közt sorolja fel. De vajjon egyházi volt-e vagy világi? erre nézve nincsenek adataink. Hazai tudósaink által ekkorig még felhasználva nincsen.

II. III.

Bernát és Temlinus 1394-ből.

Hihetőleg az esztergomi »Krisztustársulat« (Collegium Christi) nevű tanintézet növendékei voltak, kik 1394-ben Esztergomban egy biblia másolásán felváltva dolgoztak. Erre látszik utalni a bécsi császári udvari könyvtár egy latin biblia-codexe, mely, egy rajta lévő feljegyzés szerint, eredetileg az esztergomi Krisztustársulatnak (Collegii Christi Strigoniensis) volt tulajdona. E biblia ívrétű hártján, két részben van kiállítva s első része a következő colophonnal végződik:

»Explicit prima pars sive medietas biblie (sic) scripta post secundam, in vigilia beati Luce ewangeliste. Vtraque per Bernhardum incepta Per Temlinum vero finita in Castro Strigoniensi anno domini M^o ccc^o Nonagesimo quarto. Laus Domino Amen.« Eszerint a biblia másolását Bernát megkezdte, s Temlinus 1394-ben Esztergom várában befejezte. Mivel pedig a könyv az esztergomi Krisztustársulaté volt, nagyon valószínű, hogy a két másolót ez

intézet növendékei között kell keresnünk. Mellékesen megjegyzem, hogy a Krisztustársulatot Budai János barsi főesperes 1309-ben szegénysorsú deákok számára alapította. Célja volt a növendékeket az egyetemi tanfolyamra előkészíteni s a tudományokat ápolni. Növendékei közül 1317-ben Miklós nyitrai esperest a bolognai egyetemen mint rectort, s Jakab nógrádi esperest mint tanácsost találjuk. (Knauz Nándor: A Krisztustársulat. Magyar Sion. I. 345—360.) Nagyon valószínű, hogy az intézet növendékei a codexírás mesterségében is birtak jártassággal s az intézet számára szükséges könyvkészletet maguk állították ki. Így jöhetett létre a fentemlített biblia, melyben két ismeretlen esztergomi leírónak nevét birjuk megörökítve.

A bibliát Denis (Codices manuscripti Theologici Biblioth. Palatinae Vindobonensis latini Viennae 1799. Vol. II. P. I. Cod. XXXII.) kitűnő bibliographiai apparatussal ismerteti, de a két könyvmásolót ekkorig rajta kívül más nem említi. — (Tab. Codd. I. 1215. sz.)

IV.

Miskolczi László 1394-ből

Nevét egy hártya-miséskönyv (missale) örököltette meg, melynek másolását 1394-ben fejezte be. A miséskönyv magyarországi egyházak számára iratott, fényes kiállítása a másolónak nagy avatottságáról tanuskodik s jelenleg az egri érseki könyvtár egyik fődíszét képezi. A colophonban olvasható: »Explicit liber Missalis per manum Ladislai de Miskolch Anno Domini 1394.«

Miskolczival legelőször a »Tudományos Gyűjtemény« 1819-i folyamában találkozunk, (V. 24 l.) hol az egri érseki könyvtár kéziratai közt egy Missale colophonjában mint leíró egyszerűen említetik. Boldogemlékű Toldy Ferenczünk »Egri szünnapok« című értekezésében (Uj Magyar Muzeum 1853. I. 527 l.) szerzetesnek mondja őt, bár a colophonban ez semmivel indokolva nincsen. Neve mellett sem sacerdos, sem dominus, sem frater jelző nem fordul elő; s a hibáktól hemzseggő, noha fényes kiállítású, szöveg a másolónak inkább világi mint egyházi eredetére vall. Toldy maga mondja róla, hogy: »inkább szebben írt mint jól« s nyelvtani botlásait részletesen tünteti fel. Mindez azonban mellékes kérdés. A fődolog az, hogy Miskolczi hazánkfia

volt, ki a codexírásban bizonyos tökélyre tett szert s Toldy a hazai művelődéstörténetnek tett szolgálatot, midőn nevét irodalomtörténetében megörökítette. (Toldy Ferencz: A Magyar Nemzeti Irodalom Története Pest, 1862. III. kiadás I. köt. 143 l.)

V.

Theodoricus 1394-ből.

Valószínűleg nagyszebeni, vagy ezen vidéki származású, ki 1394-ben egy missálét s a XV. század elején egy breviumot írt le. A missaléről Trausch József Seivert nyomán azt írja: (Schriftsteller Lexikon der Siebenbürger Deutschen; Kronstadt 1868. I. 37 l.) hogy a nagyszebeni káptalan használatára Ötvös Mihály (Michael Aurifaber) szerkesztette, ki a XIV. század végén mint kis-csüri plebános és a szabad művészetek mestere volt ismeretes. A missále jelenleg a nagyszebeni úgynevezett »káptalani könyvtárban« őriztetik s bevezető soraiból a könyv szerzőjéről, másolójáról, iratási idejéről s a szerzőnek azon kívánságáról nyerünk tájékozást, hogy a ki a könyvet el-sajátítani merészelné, Dathan és Abironnal szálljon a poklokra. Trausch a missale bevezetését szószerint következőkép közli: »Incipit Liber specialis Missarum. Qui pertinet ad fraternitatem per Cybinium, quem compilavit Dominus Mychael, plebanus in Parvo Horreo ad honorem Dei omnipotentis et beate gloriose Virginis Mariae. Qui nituntur eum anferre de Fraternitate descendant in infernum viventes cum Dathan et Abyron. Anno Dni. M^o. CCC^o. XC III°. completus est septimo Kalendar Novembrium. Qui me scribebat nomen habebat.

Nomen scriptoris si tu cognoscere velis

The tibi sit primo o de medio, ricusque secundo.

A könyv tehát 1394-ben bizonyos Theodoricus által íratott s a nagyszebeni kalandosok társulatának (temetkezési egylet) volt birtoka. Ki legyen ezen Theodoricus? Erre nézve Trausch föntidézett munkájában bővebb felvilágosítást nem találunk. A nagyszebeni plébánia XIV—XV. századi latin anyakönyve, (jelenleg a Batthyányi-könyvtár birtokában Károly-Fehérvártt) melyet Kurz Antal a Serapeum 1848-i folyamában (13—15. sz.) először, s Seiwert Gusztáv az »Archiv für Siebenbürgische Landeskunde 1874-i folyamában (XI. kötet III. füzet 332—367 l.) másodszer tett közzé, említést tesz ugyan az ott felsorolt vagy

250 codex között egy Theodoricus nevű könyvmásolóról, ki egy nagy breviariumot írt le, »item unum breviarium magnum quod scripsit Theodoricus« (Serapeum 254, Archiv 350 l.) s ki minden valószínűség szerint a mi Theodorikusunkkal ugyanegyszemély, (mert Kurz a jegyzéknek illető részét 1424 in nenre teszi), de egyéniségéről ott egyebet nem találunk. Dr. Teutsch G. D., »Uiber die ältesten Schulanfänge in Hermanstadt« című nagybecsű értekezésében (Archiv X. köt. II. füzet 193—232 l.), a nagyszebeni plebánia főntemlített jegyzékét felhasználja, Theodoricusnak az említett breviarium másolását vindikálja, de egyéniségéről csak annyit mond, hogy: szerzetes nem volt, mert a frater epiteton hiányzik mellőle (202. l.). Felsorol ugyan Czerni munkája nyomán (Die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Florian 1871. 239. l.) egy Theodoricust, ki 1388-ban a brassói (corona) iskola éneklésze volt, »Theodoricus scholarum succentor in civitate corona 1388«, de valjon azonos-e ez a másolóval, értekezésében nem mondja. (Archiv X. köt. III. füzet, 418 l.)

VI.

Ferencz byrthelmi plebános és Medgyes kerületi esperes
1397-ből.

1397-ben összegyűjtötte és lemásolta a medgyesi káptalan statutumait, melyeket Gräser A. az »Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde« 1845-i évfolyamában (II. füzet 219 l.): »Statuta edita ad Dei eiusque coelestium virtutum laudem, servanda a viris venerabilibus Rectoribus ecclesiarum in Capitulo mediensi Mediasch« cím alatt tett közzé. A codex következőkép végződik: »Scripta et collecta sunt haec statuta per Franciscum Plebanum in Byrthelm tunc Decanum Decanatus in Medjes baccalaureum in Decretis filium eiusdem oppidi Byrthelm. Anno millesimo trecentesimo nonagesimo septimo.« Eszerint a leíró Ferencz, Byrthelm mezővárosának fia és plebánosa, Medgyes kerületi esperes és a törvények baccalaureusa. A codex jelenleg a nagyszebeni ugynevezett káptalani levéltárban őriztetik, de másolója ekkorig még felhasználva nincsen.

VII.

Nagyszombati Mihály pozsonyi kanonok 1403-ból.

Egy ívrétű miséskönyvet írt le, melynek kiállításáról Knauz Nándor következőleg nyilatkozik: »Gyönyörű írás, aranyos kez-

dőbetük széles czifrázattal. A Canon előtt Krisztust a keresztfán ábrázoló hasonlítású kép. Becsületére válik hazánkfíának, hogy ily könyvet tudott kiállítani. »A miséskönyv jelenleg a pozsonyi káptalan tulajdona. Colophonja: »Iste liber est completus per manus domini michaelis de Tyrnauia Canonici Posoniensis ad laudem dei omnipotentis. Sub anno domini 1403.« Eszerint a könyvet Nagyszombati Mihály pozsonyi káptalan másolta, s mint egy másik helyen határozottan kiteszi, András apostol vigiliáján vagyis nov. 29-én fejezte be. (Knauz Nándor: a pozsonyi káptalan kézíratai Esztergom 1870, 12 l. — Ipolyi Arnold: A pozsonyi káptalan XIV. századi könyvtára. Uj Magyar Muzeum 1856. I. 188 l.) Hazai tudósaink közül Ipolyi Arnold, a pozsonyi káptalan XIV. századi könyvtára» című, kitűnő bibliographiai alapossággal írt értekezésében hívta fel legelőször Nagyszombatira a tudományos világ figyelmét. Utána Knauz Nándor, a »pozsonyi káptalan kézíratai« nagybecsű munkájában, a főntemlített miséskönyvet részletesen ismertette s Nagyszombatról mint könyvmásolóról tüzetesen emlékezett meg. Rajtok kívül azonban tudósaink közül alig vett valaki e könyvmásolóról tudomást.

VIII.

Stoll Péter 1410-ből.

Benedekrendi szerzetes, ki a stohlai (szepesmegyei) monostorban a »Duo libri Malagranati de penitentibus et proficientibus« című codexet 1410. aug. 5-én írta le. A codexet most a pozsonyi káptalan bírja s colophonja a következő: »Explicit primus liber Malagranati de penitentibus. Et est finitus in die S. Osvaldi (aug. 5.) Anno Domini millesimo cccc^{mo} decimo. Per manus fratris Petri ordinis S. Benedicti de Stoll quod jacet sub niueeis (így) montibus in terra Scepusiensi.« És a záradékon: »Istum librum scripsit frater Petrus de Stoll.« — Knauz a pozsonyi káptalan kézíratai között részletesen ismerteti e codexet; az ő munkájából hoztuk napfényre Stoll Pétert, kivel irodalmunk egy ismeretlen könyvmásolóval gyarapodik. (Knauz N. A. p. k. k. 129 l.)

IX.

Libetbányai Magyar Péter 1424-ből.

Emlékét egy »Anonymi Commentarius In Decretales Gregorii IX.« című papircodex őrizte meg, melynek másolását 1424-ben sz. Tamás napján fejezte be. A colophonban ezt ő maga így adja elő: »Anno Domini 1424 ipso die Sancti Thome apostoli. Et est finitus per Petrum Ungarum de Lebeta ortum pro quo deus gloriosus cum virgine maria gloriosa sit benedictus in secula seculorum amen.« A codex jelenleg a berlini királyi könyvtár tulajdona s szövegének egyik helyéből megtudjuk, hogy Prágában másoltatott. — Hazai tudósaink közül Petrovics Frigyes volt az első, ki a M. Tudományos Akadémiához a berlini könyvtár hungaricumairól 1834-ben tett jelentésében, ezen codexre a magyar tudományos világ figyelmét felhívta. Az ő jegyzeteiből másolta le a berlini könyvtár magyar dolgait Jankowich Miklós, kinek kéziratgyűjteménye legnagyobb részben a Nemzeti Múzeum könyvtárába került. E gyűjtemény szolgáltatta közleményünket Magyar Pétert, ki magát libetbányai születésűnek nevezi s kiben egy egészen új magyar könyvmásolóval megismerkedünk.

X.

Halbgebachsen Henrik betűfestő 1430-ból.

Eredetileg regensburgi származású, de 1430-ban a nagy-sinki iskola igazgatója volt. Mint ilyen egy pompás miséskönyvet másolt s kezdőbetűit fényes arannyal festette ki. Trausch József »Schriftsteller Lexikon der Siebenbürger Deutschen« című munkájában (Kronstadt 1868. I. 40 l.), nagy magasztalással szól a Missale fényes kiállításáról s colophonját a következőkben adja vissza: »Per manus Henrici Halbgebachsen de Ratispona oriundi, pro tunc temporis Regente in Grosschenk licet indigno. Sribebat Anno Incarnationis Dni. 1330, in octavis Assumptionis gloriose Marie Virginis.« Ebből megtudjuk a másoló nevét és állását; az iratási esztendőre nézve azonban azt hisszük, hogy Trauschnál tollhiba forog fenn, mert ugyan ezen Missaléről Teutsch (Geschichte der Siebenbürger Sachsen I. 246 l.) azt mondja, hogy Halbgebachsen által 1430-ban iratott, a mi épen 100 év különbség. Ez utóbbi évszámot tartjuk valószínűbbnek mi is, annál is inkább, mivel Teutsch az »Archiv für Sie

benbürgische Landeskunde 1872-i évfolyamában (Hermanstadt III. Heft 417 l.) a colophon évszámát személyes meggyőződés után maga is így igazítja helyre. Wattenbach W. »Das Schriftwesen im Mittelalter« című kitűnő munkájában a középkori könyvmásolók között, Halbgebachsent is említi. (Lipcese 1875. II. kiadás 403 l.)

XI.

Benedek turócz szentmártoni plebános 1441-ből.

A körmőczi plebánia-könyvtár középkori codexeiből, Ipolyi Arnold: »Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis ad Annum 1876« (Neosolii 1876. 300—304 l.) című munkájában hozta napfényre. Innét átvette az ismertetést a »Magyar Könyvszemle«, mely azt magyar fordításban »Egy középkori plebános könyvtára« cím alatt közölte. Ezek szerint Benedek turócz-szentmártoni lelkész volt és 1441-ben decz. 31-én egy »Sermones Sacri et Homiliae« című latin papircodexet irt le. A colophon így adja elő a codex keletkezési történetét: »Et sic est finis per quod sit laus Domino, explicit dictata super evangelia dominicalia sive de tempore uenerabilis magistri Vilhelmi cancellarii parisiensis per manus Benedicti Presbiteri de Thlurcz de sto Martino ultimo die anni videlicet die beati Sylvestri papae a. D. 1441.« — A codex latin szent beszédeket tartalmaz, s leírója irodalmunkban egészen ismeretlen nevet jelez.

XII.

Körmőczi Péter 14 . . -ből.

Jankovich Miklósnak, a Nemzeti Múzeum könyvtárában levő, bibliographiai jegyzeteiből tudjuk, hogy az »Augustini de Ancona: Tractatus super Missus est Angelus« etc. című XV. századi codexet másolta, mely jelenleg a lambachi (Styriában) monostor könyvtárában őriztetik. A codex colophonja a következő: »Explicit tractatus super missus est Angelus cum suis Titulorum quaestionibus scriptus per manus Petri de Crempnicia 14 . . .« — Eszerint a codex másolója Körmőczi Péter, s a másolás ideje a XV. századba esik. Az évszám eredetileg pontosan ki volt téve, de időfolytán a számok annyira elmosódtak, hogy Jankovich már csak az első két számot, mely az ezer-négyszázat jelöli, vehette ki határozottan; a másik két szám, mely az évtized iránt nyujthatott volna tájékoztatást elmosódott, s így a

kézirat iratási idejét tüzetesen meg nem határozhatjuk. Több ok szól azonban a mellett, hogy a másolót a XV. század első felében kell keresnünk, a kézirat iratási ideje tehát ezen időszakra tehető. Körmöczi Péterrel ismeretlen könyvmásolóink száma egygyel szaporodik, egyéb életviszonyairól azonban nem birunk adatokat.

XIII.

Jeles István pálos 1448—52-ből.

Őseinek kiváló erényei miatt kortársai „jeles“ (insignis) előnévvel tisztelték meg s mint a pálosrend főnöke 1448—52-ig virágzott. A könyvmásolással kiváló előszeretettel foglalkozott. Eggerer (Fragmen Panis Corvi Protoeremici etc. 1663 Viennae 211 l.) azt írja róla: hogy a mi szabad ideje az ájtatossági gyakorlatokból fönmaradt, azt »könyvek olvasására és másolására fordította«, *nefas esse ducebat silectioni scriptionive librorum ne impenderet.*» Hogy azonban micsoda könyveket másolt legyen? ennek emléke nem maradt ránk. Toldy Ferencz a kitünőbb könyvmásolók és ékesítők közt sorolja fel. (Irod. Tört. III. kiad. II. köt. 30 l.)

XIV.

Derthar György szomolnoki iskolamester 1456—7-ből.

Mint sok egyéb nagybecsű adatot, úgy ezen könyvmásolót is, a M. Történelmi Társulat egyik vidéki kirándulása hozta napfényre. Az 1876-ik évi gömörmezei kirándulás alkalmával Nagy Gyula oklevélbuvárunk a gömöri ev. esperesség csetneki könyvtárában egy XV. századi latin papircodexet talált, melynek colophonja arról tanuskodott, hogy azt Derthar György szomolnoki jegyző és iskolamester 1456. és 1457-ben másolta. A codex ívrétben van kiállítva s »Guidonis de Columna Historia Trojana« a czíme. Összesen 283 levélből áll, s a leíró egyik helyen megjegyzi, hogy opelni (szileziai) származású, a bécsi egyetem baccalaureatusa, és hogy 1456. és 57-ben Theork plebános és Orbán bíró uram igazgatták Szomolnok város dolgait. Nevével legelőször a »Magyar Történelmi Társulat 1876-ik évi aug. 21—28-iki vidéki kirándulása Gömörmezejébe« című munkában találkozunk, hol a bizottsági jelentések között mint szomolnoki iskolamester és könyvmásoló különösen van felemlítve. (Budapest 1876. 73 l.)

XV.

Gál pálos 1460 körül.

E néven a XV. században Magyarországon két pálos testvér ismeretes, kiket testalkotásuk miatt kortársaik Nagy-Gál és Kis-Gálnak neveztek el. Bennünket az első, a Nagy-Gál érdekel, ki a codexírás művészetében kitünő jártassággal bírt. Eggerer (Fragmenta Panis Corvi protoeremitici Viennae 1693, 211 l.) kiváló tudományos férfiúnak mondja őt, ki szellemes ötleteiről és szokatlan nagy szemöldökeiről volt nevezetes. »Ha az írást, melynek betűit kitünően tudta alakítani, félbekerített szakítania, a tollat szemöldöke mellé helyezte.« — Sajnos! hogy az általa lemásolt codexek közül egyetlen egyet sem ismerünk. Toldy Eerencz azon könyvmásolókat közt említi, kik a codexírás és ékesítés művészetében bizonyos hírnévre tettek szert. (Irod. Tört. III. kiad. II. köt. 30 l.)

XVI. XVII.

N. Tamás kispap és Endrefalvy Antal 1462-ből.

Horvát István a Tudományos Gyűjtemény 1835-i folyamában azt írja rólok, (V. 91 l.) hogy mind a ketten egy nemzeti latin krónika másolásán dolgoztak, és pedig úgy, hogy a másolást N. Tamás kispap 1462-ben megkezdte és Endrefalvy Antal folytatta. A codex, melynek anyaga 4-edrétű papir, Horvát szerint 1835-ben még a nagy-enyedi ref. Collegiumé volt, honnan — Toldy szerint — a M. T. Akadémia tulajdonába ment át. Nevezetes e codex reánk nézve azért, mert két teleirt lapon »csonka neves magyar Kalendariumot« vagyis magyar verses csíziót foglal magában, mely a legrégebb magyar Kalendarium-émlék a mit ismerünk. — Toldy Ferencz e csonka neves kalendariumot a kisebb magyar nyelv maradványok közt felsorolja, de a két könyvmásoló nevét nem említi. (A M. Nemz. Irodalom-történet III. kiad. II. köt. 101 l.)

XVIII.

Aranyasi Gellértfy János 1462—1473-ból.

E könyvmásolónak és az általa leirt codexnek igen érdekes története van, melyet a »Könyvszemle« jövő füzetében külön cikkben fogok előadni. Ez alkalommal csak jelezni kívánom azt, hogy Gellértfy 1462-ben csütörtökhelyi (szepes-megyei) iskolamester, 1469-ben ujmisés pap és 1473-ban a

hospitális rend tagja volt, s ezen években Csütörtökhelyen és Lőcsén több latin kéziratot másolt. Horvát István és Toldy Ferencz említik.

XIX.

Névtelen magyar könyvmásoló 1465-ből.

A »Magyar Könyvszemle« 1878-iki folyama (99. l.) így ír róla :

»A középkori codexek tanulmányozása nem csak a bibliographiának, hanem a hazai irodalom- és művelődéstörténetnek is gyümölcsöz, midőn új meg új ismeretlen scriptort, miniatort vagy szerzőt hoz napfényre. Ez alkalommal egy névtelen magyar scriptorról akarunk megemlékezni, ki Mátyás király idejében élt, s az augsburgi könyvtár egy XV. századbéli »Ptolomeus« codexén van megörökítve. A nevezett könyvtárban van u. i. egy »Claudii Ptolomei Cosmographia« című latin hártya-codex, mely ívrétben igen fényesen van kiállítva, czímlapján gyönyörű lombozatos festést s egy ismeretlen címert tüntet fel, colophonján pedig a következő jegyzetet tartalmazza: »Claudii ptolomei viri alexandrini cosmographie octavus et ultimus liber explicit per quem d a m h u n g a r u m 1465.« Ebből megtudjuk, hogy a codexet 1465-ben egy magyar ember másolta, ki, midőn nevét jónak látta eltitkolni, nemzetiségét mégis megörökítette, s ez által a Mátyás korabeli scriptorok történetéhez érdekes adalékot nyújt. Dr. Steuchele A. augsburgi nagyprépost úr, kihez a fönntemlített codex iránt felvilágosításért fordultunk, szives volt annak czímlapjáról egy színes facsimilét készíttetni s ezzel a Nemzeti Múzeum könyvtárát megajándékozni; ugyanakkor a codexről is igen kimerítő leírást küldött be. Mindezekből azon következtetést vonjuk le, hogy a szóban levő codex azok sorába tartozik, melyeket fényes kiállítású codexeknek szoktunk nevezni, s névtelen leírója becsületére válik azon nemzetnek, melynek fiául a colophonban vallotta magát, s bizonyára a Mátyás korabeli magyar scriptoroknak egyik kiválóbbika lehetett.«

XX.

Németi György 1466-ból.

Az egyedüli könyvmásoló közleményünkben, ki kizárólag magyar könyvet irt le. Ő készítette a müncheni magyar, vagy mint Toldy Ferencz nevezi a Jászay-codexet, melynek másolását Moldvában Tatros városában 1466-ban fejezte be. A codex 4-ed

rétben 108 levélből áll és a négy evangéliumot tartalmazza. A colophonban a következő feljegyzés olvasható: »Ekonio meguegèztètet, Nemeti Gorgn^c hènsel emrè fianak kèze miat, Moldouaban Tathros varosaban Vr zùlèfèten^c Ezer negzáz, hatuā hatod èztèndèrebè.« A codexet tehát Németi György, Hensel Imre fia, másolta, s jelenleg a müncheni kir. udvari könyvtár egyik fődíszje. Hazai tudósaink közül Fehérvári Miklós volt az első, ki 1834-ben ezen codexre a M. Tudományos Akadémia figyelmét felhívta. (Tudománytár 1834. I. köt. 232 l.) Ezután Horvát István a Tud. Gyűjt. 1835-i folyamában (V. 93 l.) ismertette; ugyanekkor Jászay Pál lemásolta s egy nagybecsű bevezetéssel látta el. Másolata a bevezetéssel együtt a Nyelvelméltár III. kötetében látott napvilágot. Toldy Ferencz irodalomtörténetében a codexsel részletesen foglalkozik (A Magyar Nemzeti Irodalom Története Pest, 1862. III. kiadás I. 173, II. 78 l.), s újabban »Wolf György a Magyar Nyelvelméltár« I. kötetében másodszor is kiadta.

XXI.

Kassai Craus Márton 1469-ből.

A károlyfehérvári Batthyányi-könyvtár tulajdonát képező: »Expositio regulae b. Augustini episcopi, quam expositionem fr. Humbertus, magister ordinis ad utilitatem et petitionem fratrum predicatorum compilavit« című, (a lajstromban »Bernhardi B. Liber Contemplationum super septem psalmos poenitentiales« név alatt bejegyzett) XV. századi ívrétű codexnek másolója, ki a colophonban következőleg szól magáról: »Explicit per manus cuiusdam Martini Craus de Casschovia consummatum et completum Anno Domini Millessimo CCCCLXIX.« — Ki legyen ezen Krausz Márton ki 1469-ben egy codexet irt le s magát kassai finek nevezi? Ezt a jövő buvárlatok fogják felderíteni. Nevét először Veszeli Károly a »Gyulafehérvári Füzetekben« a Batthyányi-könyvtár kéziratái között, s ezután Beke Antal a Batthyányi-könyvtár kéziratairól közrebocsátott jegyzékben említik. (L. Veszely Károly »Gyulafehérvári Füzetek.« Kolozsvár, 1861, 105 l. és Beke Antal: »Index Manuscriptorum Bibliothecae Batthyanyianae Dioecesis Transylvaniensis.« Károlyfehérvár 1871, 7, l.) — Irodalomtörténészeink által ekkorig még felhasználva nincsen.

XXII.

Váczi Pál betűfestő 1474 és 1480-ból.

Nyulakszigeti dömés, a theologia tanára s a szabad művészek mestere. Ferrarius Zsigmond szerint (*De Rebus Hungaricae provinciae predicatorum. Viennae Austriae 1637, p. 449*) 1474-ben magyarra fordította és leírta a nyulakszigeti dömés apácák alapszabályait, melyeket Ferrarius 1637-ben még látott, mert határozottan kiteszi, hogy Váczi Pál munkáját a nyulszigeti conventben 1474-ben Sz. Remigius napján fejezte be, »absolvitque anno 1474 die S. Remigii in Conventu Sigety pro Insula leporum«, »a mint ezt a nálam levő hiteles példányok igazolják.« (529 l.) A codex eddigi tudomásunk szerint elveszett. Horvát István a Tudományos Gyűjtemény 1835-i folyamában (V. 100 l.) mint ismeretlenről ír róla, s Toldy Ferencz, ki irodalomtörténetében Váczi Pált, mint könyvmásolót kétszer is fölemlíti a codexet az elveszettek közt sorolja fel. (Irodalomtörténet II. 100 l.) Váci Pálról különben kiemelendő, hogy nemcsak a másolásban hanem a könyvfestésben is jártas volt. Erről tanuskodik az esztergomi főkáptalan egy »Prima Pars Summe Theologie B. Thome Aquini« című kézirata melynek colophonját Lányi Károly Magyar Egyháztörténelme (átdolgozta Knauz Nándor) a 602-ik lapon így adja vissza: »Illuminavi Anno Domini M.CCCC. LXXX° et finivi librum illuminando sexta feria in die 8° Nativ. Verbi Incarnati filii Dei altissimi et beatissime cristifere Marie in divina et humana natura unius suppositi. Cui laus et gloria. Ego frater Paulus de Wacia Mgr. in artibus et theologia amen. A fentemlített codexet tehát 1480. pénteken, karácson 8-ik napján Váczi Pál dömés festette, ki mint miniator a XV. században bizonyos hírnévre tett szert.

XXIII.

Sylpos Balás 1476-ból.

Mint a garam-szentbenedeki convent jegyzőjét és könyvmásolóját említi Katona, (*Historia critica Regni Hungariae XVI. köt. 47—38 l.*) ki szószerint közli az említett convent egy 1476-ban kelt oklevelét, melyben ez elismeri, hogy az esztergomi székesegyházból a káptalan beleegyezésével egy *breviariumot*

kapott egy évre kölcsön, hogy azt ezen idő alatt Sylpos Balás conventi jegyző és könyvmásoló (scriptor) mintául (pro exemplari) szabadon használhassa.« — Mindenesetre figyelemre méltó körülmény, hogy itten Sylpos Balás foglalkozásáról nem valamely codex colophonja, hanem egy ünnepélyes formában kiállított egykoru oklevél tanuskodik. Tudósaink mint könyvmásolóval nem igen foglalkoztak vele, s Katonán kívül, ha emlékezetünk nem csal, csak Lányi Károly (Magyar Egyháztörténelem Knauz által átdolgozva 606 l.) és Súlyom Jenő: »Mátyás király könyvtára a XV. században« című értekezésében említi. (Delibáb 1879. évf 4. sz. 39. l. Megjelenik Debreczenben.)

XXIV.

Nemes F á n c s y Antal irástudó 1489-ből.

A Batthyányi Boldizsár-féle miséskönyvet másolta, mely jelenleg a Nemzeti Múzeum könyvtárának egyik disze. A latin szöveg közé egykorú magyar felirások és magyarázatok vegyülnek, melyek a codex becsét nagyon emelik. Kiváló becsű a 3—14 leveleken magyarul szerkesztett naptár, mely a legrégebb magyar naptárak egyike. A betűk jelleme újgóth. Legérdekesebb a colophon: »Ets icest finis in Kwz egh in feria sexta antefestum B. lucie virginis: Anno Domini Milesimo Quadringentesimo octuagesimo nono sub egregio domino Baltisar de Batyan Capitanei eiusdem civitatis et castris Kwz egh per me Anthonium litteratum nobilem de ffranch existens penes Albam Regalem.« Ebből megtudjuk, hogy a könyvet Nemes F á n c s y Antal irástudó Kőszegen 1489-ben másolta, azon időben mikor Batthyányi Boldizsár Kőszeg várának és városának kapitánya volt. A miséskönyv valószínűleg Batthyányi Boldizsár számára készült s a másoló ugylátszik a betűfestésben is jártas volt, mert a könyvet több színes initiale s egy Krisztust a keresztfán ábrázoló csinos kép díszíti. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy ezen időben a nemes F á n c s y család egy ivadékát a könyvmásolóknak közt találjuk, ki egyéniségének mintegy ismertető jeléül keresztneve mellé a sokat mondó »litteratus« vagyis irástudó jelzöt tette ki. Hihetőleg Batthyányi Boldizsárnak iródeákja volt. — Hazai tudósaink közül Toldy Ferencz emlékezett meg F á n c s y Antalról legelőször (az Athenaeum 1831-i folyamában II.

337 l.). Említi ezután Mátray Gábor: »Régi Magyar Naptárok« című értekezésében (M. Akad. Ért. 1853, 26 l.), Knauz Nándor, ki a Batthyányi Missálét részletesen ismertette, (A magyar egyház régi szokásai. Magyar Sion 1868, 810, 811, 882 l.) és újra Toldy a M. Nemzeti Irodalomtörténet II. kötetében. (101 l.)

XXV.

Benedek, a pécsi püspök könyvmásolója a XV. századból.

Egy eredeti latin levele maradt ránk, melyet év nélkül, de a XV. században egy névtelen egyházi férfihoz azon célból intézett, hogy ennek könyvmásolói szolgálatát felajánlja. A levél, melyben magát a pécsi püspök volt scriptorának nevezi, közli Koller József, (Historia Eppatus Quinqueecclesiensis, IV. 330 l.) s irodalomtörténeti fontosságánál fogva szószerint adjuk mi is a következőkben: »Domine Pater mi reverende. Quia ex dictis domini Petri vestri capellani contingit me audivisse, uti in Scripturis exercendis mea persona vobis foret placibilis, super quo vestram requiro paternitatem quatenus si vobis in hiis librorum Scripturis mea persona refutabilis non existit, extunc iuxta condignam convencionem vos accedere non recusabo, vobisque pro minima et alia exhibere curabo. Per me Benedictum pridem Scriptorem Domini Episcopi huius civitatis Quinqueecclesiensis.« Eszerint a levélíró ekkor a pécsi püspök scriptora volt és most új szolgálatot keres. Könyvmásolói foglalkozása a levél szövegéből kétségtelen; s habár ezen az iratási év kitéve nincs is, de valószínű, hogy Barnis Miklós vagy utóda Janus Pannonius idejéből való (1456—1472.). Lányi, ki a könyvmásoló nevét fölemlíti, a levél iratási idejét ezen időszakra helyezi.

XXVI.

Boroszlói Miklós a XV. századból.

Eredetileg boroszlói származású, de a XV. században, mint körmöczi plebános és altarista jön elő. Napfényrehozását nagy tudományú Ipolyinknak köszönjük, ki a Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis című munkájában (Neosolii 1876. 303 l.), a körmöczi plebánia középkori könyvtárának leírásában tesz róla mint magyarországról legelőször említést. Ez ismertetés, mint fent említém, a »Magyar Könyvszemle« 1876-i folyamában »Egy középkori

plebános könyvtára« cím alatt magyar nyelven látott napvilágot. Ezekből tudjuk, hogy Boroszlói Miklós a »Speculum Humanae Salvationis« című papircodexet másolta, melynek colophonján áll: »per manus Nicolai de Vratislavia.« Boroszlói Miklós különben a XV. században hírneves könyvmásoló volt, kitől a bécsi császári udvari és más könyvtárak több kéziratot birnak. Igy Denis is felsorol egy vegyes tartalmu codexet, melynek colophonján olvasható: (per manus) »Nicolai de Vratislavia« (I. p. II. Cod. DCVI.) Amí azonban a körmöczi kéziratnak becsét emeli ugy ez azon körülmény, hogy azt mint körmöczi lelkész írta le s ezért a magyarországi scriptorok között méltán foglalhat helyet.

XXVII.

Kolozsvári Bertalan szerzetes a XV. századból.

Egy velencei hártycodexben birjuk megörökítve emlékét. A sz. Márk könyvtár »Regula Sancti Patris Benedicti« című XV. századi codex colophonja a következő aláírást tünteti fel: »Secundo nonas decembris frater Bartolomeus de Kolosvár partis transylvanae tempore Clari Abbatis sancti Juliani martiris de Ariminio hoc memoriale transcripsit et erat hungarus. Dum surgunt miseri uolunt misereri miseris.« (Valentinelli: Bibliotheca Manuscripta ad Sancti Marci Venetiarum. Venetiis 1869 Tom. II. 317 l) Ezen feljegyzésből világos, hogy az említett codexet Kolozsvári Bertalan szerzetes írta le, ki saját szavai szerint, erdélyrészi származású és magyar volt. Az íratási esztendő kitéve nincsen, de az írás jelleme határozottan XV. századi.

A Kolozsvári család hazánk középkori művelődés történetében kiváló helyet foglal el. Toldy Ferencz a XIV—XV. századból Kolozsvári Miklóst és Tamást mint festőket sorolja fel, s az elsőnek fiáról Kolozsvári Márton és Györgyről azt írja, hogy mint szobrászok és rézüntők voltak nevezetesek. (Toldy Ferencz a Magyar Nemzeti Irodalom Története. Pest 1862 III. kiadás I. köt. 145 l) Kolozsvári Csuda Miklós hittudor a XV. században több hittudományi munkát írt. Ezekhez sorozhatjuk most Kolozsvári Bertalan szerzetest, ki a codexírás mesterségében birt jártassággal, s kivel a magyarországi ismeretlen könyvmásolók száma egygyel szaporodik.

XXVIII.

Ujlaky Bernát ferenczrendi szerzetes a XV. századból.

Egy zsolnárkönyvet másolt, melyről Knauz Nándor a pozsonyi káptalan kézíratainak leírásában (Esztergom 1870, 74 l.) így emlékezik meg: »a ferenczesek ékszereinek jegyzékében előfordúl: Psalterium Davidis, Scriptum a fratre Bernardino de Ujlak Franciscano.« Ugyane jegyzékből megtudjuk, hogy a zsolnárkönyv a széchenyi ferencziek zárdájában (in claustris Széchenyi Franciscanorum) őriztetik. Dé már Knauz jellemzően kérde: »Létezik-e még?« Minthogy a ferenczesek főntemlített jegyzéke a XV. századból származik, Ujlaky Ferencz könyvmásoló korát is ezen időszakra kell helyoznünk. Ekkorig fölhasználva nincsen. —

Ezzel közleményünket egyelőre befejezzük. A mint további kutatásaimban annyira előhaladtam, hogy a mostanihoz hasonló névsor fog állni rendelkezésemre, azt e lapok olvasóival megismertetni elnem mulasztom. Mátyás király könyvmásolóit és miniatorait pedig egy külön cikkben szándékozom bemutatni. Végre megjegyzem, hogy közleményemhez, a magyarországi XIV—XV. könyvtári viszonyok megvilágítására, készakarva nem adtam kommentárt. Egyelőre beszéljenek a könyvmásolók maguk. Majd ha kutatásaimat e téren befejeztem, időszerű lesz a magyarországi codexírás és ékesítés középkori bajnokait, az akkori könyvtári viszonyok világában bemutatni. Akkor a munka gyümölcsözőbb, az eredmény kecsgetetőbb lesz, s a külföldi tudományos világ meggyőződhetik, hogy viszonyaink között a középkorban, az ősrástan (paleographia) terén is a nyugati Európa többi országainak színvonalán állottunk.